

Plato en de dichters

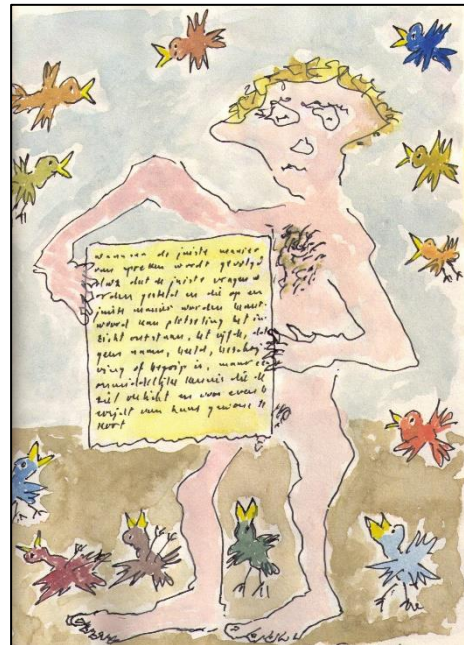
1. Plato verbande de dichters uit zijn ideale staat. Vriend en vijand heeft dat verbaasd. Voor sommigen is het reden om Plato onmiddellijk af te voeren als geloofwaardig filosoof, voor anderen om zich het hoofd te breken over wat hij daar voor motieven voor heeft gehad. Hoe kan iemand die zelf zulke grote dichterlijke talenten bezat dat hij een poëtische betovering over de hele westerse cultuur wist te leggen, de dichters verbannen?

Plato schrijft bijvoorbeeld het volgende over de dichters:

Zodra een dichter op de drievoet der Muzen gaat zitten, verliest hij zijn gezond verstand; hij is net als de bron die de vrije loop laat aan wat in haar opborrelt; en daar zijn kunst nabootsing is, is hij gedwongen de mensen voor te stellen met onderling strijdige gesteltenissen en vaak dingen te zeggen die tegen zijn eigen opvatting indruisen; zelfs weet hij dikwijls niet welke van beide tegenstrijdige verklaringen de juiste is.¹

Dichters maken gedichten wanneer ze van God vervuld zijn en bezeten, niet wanneer ze bij zinnen zijn, alleen als ze in geestvervoering zijn geraakt, zegt Socrates in de Io:

Alsof het Bacchanten zijn die, wanneer ze bezeten zijn, honing en melk scheppen uit de stromen – wat ze niet doen zolang ze bij hun zinnen zijn -, precies zo werkt de ziel van de dichters, zoals ze het trouwens zelf ook zeggen. Ze vertellen ons dat ze de honing van hun gedichten weten te halen uit stromende bronnen in de tuinen van de Muzen, zoals bijen het doen, en dat zij zelf ook drijven op vleugels, net als bijen. En ze hebben gelijk, een dichter is een licht, heilig en gevleugeld wezen, en hij is pas in staat aan het dichten te slaan wanneer de god in hem is gevaren en hij buiten zinnen is en zijn nuchter verstand niet langer in hem.²

Het kan wel zijn dat er waarheid zit in wat een dichter te zeggen heeft, maar die is hem dan van bovenaf ingegeven, zelf kan hij haar niet zien of uitleggen. Wat Plato bovendien stoort is dat dichters vaak een volkomen verkeerd beeld van de goden geven, zoals Homerus dat doet, wat grote invloed heeft op de jeugd en hun

opvoeding. Dichters zijn tovenaars die een verkeerd beeld van de werkelijkheid scheppen, dat juist omdat het zo beladen is met emotie grote impact heeft.³

2. Volgens Gadamer zijn Plato's opvattingen niet te beschouwen als een politiek of opvoedkundig programma, maar als een provocatie.⁴ Ongeveer zoals Marcel Duchamps' *Urinoir*, Schönbergs 12-toons muziek, Strawinski's *Sacre du Printemps*. Dat waren ook provocaties: schaf het schilderij af, schaf het tonale systeem af, schaf alle ritmische en harmonische conventies af. Daardoor ga je anders kijken, anders luisteren. Plotseling zie je hoe je altijd naar kunst gekeken hebt, hoe je bepaald bent door je gewoonte van kijken of luisteren. Als je nadenkt over het verbannen van de dichters gebeurt iets soortgelijks: je gaat zien hoe zeer je voortdurend in de ban van dichters en dichtkunst bent. Dat roept vragen van heel andere orde op, namelijk wat is bedwelming en wat niet, waar heb je bedwelming nodig en waar niet, hoe is de verhouding tussen bedwelming en werkelijkheid?

Plato's onderzoek is er niet op gericht alle bedwelming af te schaffen. Integendeel, dan zou er van liefde en erotiek niet veel overblijven. En Socrates zegt zelf dat hij maar op één punt deskundig wil zijn, namelijk liefde, eros. Wat Plato wil is een maatstaf vinden om te kunnen bepalen waar bedwelming beter is en waar niet, dat wil zeggen hoe de verhouding moet zijn tussen eros en nuchterheid, passie en bevlogenheid aan de ene kant en kalm en redelijk nadenken aan de andere kant. Dat doet hij door in de *Politeia* het individu 'groot te schrijven', de binnenwereld van een enkel persoon uit te vergroten tot een samenleving als geheel, waarin verschillende krachten werkzaam zijn.

Plato's staat is dus geen politieke blauwdruk maar een 'model in de hemel': 'Het doet er niet toe of die stad ooit werkelijk zal bestaan', zegt hij.⁵ Het gaat hem er om de maatstaven te formuleren waarmee je balans en harmonie en zinvolheid meet. En het is niet primair een beeld van de *samenleving* dat hij beschrijft, maar van het

individu dat zichzelf en zijn innerlijke toestand wil ordenen. De staat functioneert hier als de spiegel van het individu. Het gaat er niet om hoe het Centraal Bureau voor Normen en Waarden in de praktijk te werk moet gaan, maar hoe je als individu één geheel kunt zijn, één ongedeeld persoon, één samenhangende eenheid. De centrale vraag daarin is hoe je moet omgaan met je eigen passies en bezetenheid, je eigen innerlijke conflicten tussen hoofd, hart en buik, of verstand, ambitie en begeerte. Wanneer ben je in balans en wat is er voor nodig om als persoon in balans te zijn, iemand met wie valt samen te leven?

3. Daarvoor moet je weten hoe eenheid en samenhang in een persoon tot stand komen, of hoe karakter wordt gevormd. Dat is vooral een kwestie van welke ideaalbeelden je erop na houdt. Die bepalen je kader van denken, je duiding van emoties, je beeld van het geheel. Maar wat als zo'n beeld niet klopt? Of als iemand meer geïnteresseerd is in opwinding en roes, dan in waarachtigheid en balans? In Plato's ogen verval je dan makkelijk tot een chaotisch, ongelukkig of tiranniek persoon. Je wordt een hoop lege woorden en een zwalkend schip.

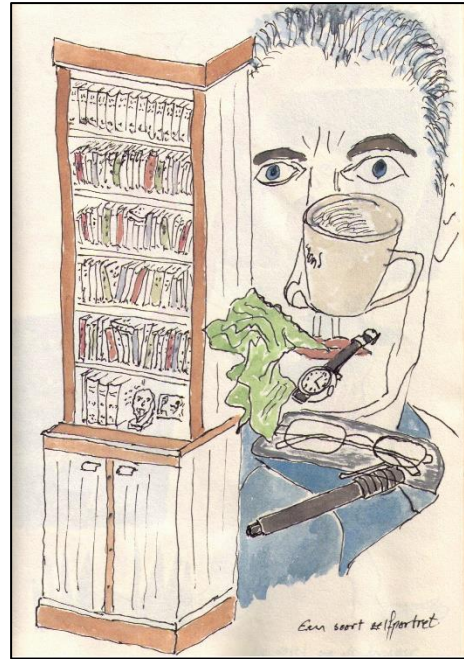
Postmodernisten vragen zich af of dat erg is. Kunnen wij niet zonder samenhang leven, zonder grote verhalen? Zijn wij niet van nature gefragmenteerd, brokstukken zonder eenheid, nomaden zonder vaste woon- en verblijfplaats? Is het niet beter vrij te zijn dan knecht van een of andere zogenaamde waarheid?

Het is een zoektocht naar de juiste afweging. Maar ik geloof dat je zowel in het klein, op het niveau van het individu, als in het groot, als organisatie of samenleving, een bepaalde mate van eenheid nodig hebt. Ethiek komt van ethos, dat oorspronkelijk 'gewoonlijke verblijfplaats' betekent. Zonder zo'n verblijfplaats geen normen en waarden, geen ethiek als 'gezamenlijk thuis', noch als individueel karakter. We hebben zowel in het klein als in het groot een verhaal nodig waarin we kunnen verblijven, een verhaal dat zin en orde schept, dat richting geeft en hoop en geloof. Wat er gebeurt als je dat niet hebt zie je weer het beste in het groot, de samenleving als geheel. Als alle politiek een vorm van sofisterij is – een preken voor eigen parochie, voor het eigen belang, zonder dat er een gezamenlijke maatstaf van rechtvaardigheid of waarheid is –, dan is het gevolg onderling wantrouwen en een angstvallig elkaar in de gaten houden om niemand meer te laten krijgen dan waar hij recht op heeft. In het klein, in de persoon, is dat net zo. De verschillende onderdelen van de persoon, ambitie, begeerte, verstand, raken in gevecht. Rechtvaardigheid is de kunst balans aan te brengen, evenwicht, juiste verhoudingen. Dat doe je door ieder het zijne geven. Daarvoor heb je een verhaal nodig, over wie je bent, wie wij samen zijn, hoe onze verhoudingen zijn, wat balans inhoudt.

4. Het punt is nu, dat dat verhaal nooit op een puur argumentatieve manier te vinden is noch te staven. Dialectiek is ontoereikend. Je hebt iets nodig van een andere orde, iets dat kaderstellend is voor je argumentaties, iets dat het veld waarin je redeneert afbakent, dat de axioma's van je denken uitzet. Dat vind je alleen via de verbeeldingskracht, poëzie en poëtica. Daarmee máák je de werkelijkheid: poiësis, je schept wat er is. Maar ook al is de kracht van een goed verhaal dat het emotioneel aanspreekt, dat het een sterke appèlwaarde heeft, de zwakte ervan is dat het rationeel onbewijsbaar is. Je kunt de waarheid ervan niet objectief vaststellen, alleen innerlijk overtuigd raken. Daar zit van oorsprong het conflict tussen de dichters en de filosofen. Filosofen hebben zich altijd opgeworpen als de grote onttoveraars, degenen die je losmaken uit je onbewuste bedwelming, en die juist daardoor een

heel ander soort poëzie mogelijk maken, de poëzie van hoe het werkelijk is. Nietzsche, Heidegger, Foucault, Sartre, Camus, allemaal proberen ze een hogere orde poëtica te bedrijven, sommigen door Plato radicaal af te wijzen, zoals Nietzsche, anderen door hem te herijken, zoals Heidegger.

Plato heeft zelf een groot aantal zeer invloedrijke en onbewijsbare verhalen gecomponeerd, eschatologische (bv. over het leven na dit leven, de structuur van de ziel, de weg van de liefde), politieke (bv. over de ongelijkheid van mensen, de gelijkheid van mannen en vrouwen, de oorsprong van de staat) en methodologische (bv. over de vormenleer, de wederherinnering, de grot en de lijn en de zon). Wat is de status van die verhalen? En welke verhalenvertellers wil hij dan uit zijn ideale staat verbannen?

Je kunt in deze kwestie vier opvattingen onderscheiden over de verhouding tussen dichters en denkers, literatuur en filosofie:

- a. Dichters vertellen verhalen vol contradicties en paradoxen, die weliswaar een sterke betoverende werking hebben, maar niet bestand zijn tegen rationele analyse. Poëzie is prefilosofisch.
- b. Filosofen vertellen de waarheid en dichters ook, alleen op een verschillende manier. Poëzie is ondergeschikt aan filosofie.
- c. Filosofie kan haar taak, analyse en synthese, dialectiek en maieutiek, niet volbrengen zonder de hulp van poëzie. Poëzie kan dingen zeggen waarvan filosofie noch de waarheid noch de onwaarheid kan bewijzen. Filosofie is ondergeschikt aan poëzie.
- d. Filosofie kan geen waarheid verkondigen, dichters kunnen zeggen wat ze willen en met evenveel recht van spreken. Filosofie is prepoëtisch.

Plato wees de eerste en de laatste van deze opvattingen af. In die opvattingen valt geen maatstaf van eenheid en samenhang voor het individu te vinden. Daar viert de bedwelming hoogtij. Voor het overige beweegt hij heen en weer tussen b. en c.⁶

5. Gadamer benadrukt dat de opvattingen van Plato over de dichters vooral te vinden zijn in een verhaal over wat voor iemand je moet zijn om te kunnen samenleven, de Politeia. De ontwikkeling van een coherente evenwichtige persoonlijkheid, iemand met wie valt samen te leven, impliceert het harmoniseren van ingeboren dissonanten in ons, de verzoening van het onverzoenlijke, het beest en de geest, Dionysus en Apollo, poëzie en rede. Het is een vereniging, een eenmaking, die er voor zorgt dat je als mens noch een tam kuddedier wordt, een

slaaf, noch een roofzuchtige wolf, een tiran. Maar het vereist dat je alle bedwelmingen en betoveringen toetst aan dit criterium: of zij deze éénwording bevorderen of verhinderen. Samenleven als gemeenschap, of een consistent persoon zijn, is alleen mogelijk wanneer je je eigen inherente verscheurdheid tot harmonie weet te brengen, je eigen centrifugale krachten weet te beheersen. En bedrog daarin leidt onvermijdelijk tot corruptie. Kunst die de 'hypocrisie van het leven' herhaalt en bevestigt en versterkt, leidt alleen maar tot zelfvervreemding, zelfvergetelheid en blinde overgave aan de passies. Vandaar dat Plato in de Wetten zegt:

Veronderstel nu eens dat sommigen onder [de tragediedichters] op zekere dag naar ons toekwamen en ons als volgt ondervroegen: 'Wel, heren, mogen wij bij u, in uw stad en land, optreden en er onze poëzie binnenvoeren? Of wat hebt ge dienaangaande beslist?' Wat is het juiste antwoord om die bezielde gasten op hun vraag te geven? In feite, volgens mij, dit: 'Beste heren, wij zijn zelf tragediedichters, en wel van de mooiste en beste tragedies die maar mogelijk zijn. In ieder geval is onze hele staatsordening op niets anders gericht dan een uitbeelding van het mooiste en beste leven, en juist dát noemen we tragedie in de meest werkelijke zin'.⁷

Met andere woorden, het gaat er om het zelf te doen.

¹ Wetten 719c.

² lo 534a.

³ Er zijn allerlei hedendaagse verkondigers van deze denkbeelden, zie bijvoorbeeld Neil Postman, *Amusing ourselves to death*; Allan Bloom, *The Closing of the American Mind*; Roger Scruton, *Moderne cultuur*; Andreas Kinneging, *Geografie van goed en kwaad*.

⁴ Gadamer, *Plato und die Dichter*.

⁵ Politeia 592 a-b.

⁶ Julius Elias, *Plato's Defence of Poetry*, 77-82.

⁷ Wetten 817 a=b.